

RECENSION

Alain Touraine: *Kan vi leva tillsammans?* *Jämlika och olika*

Utbildningen, och jag menar då lärarna och de studerande tillsammans, har idag att ta hänsyn till ett uttalat pluralistiskt samhälle. Den mångfald av värden och värderingar som alla kan anses berättigade, beroende på vilken kulturell vana och tradition som sätts att legitimera värdesystemet ifråga – all denna mångfald ska ingå och samsas i det rum där utbildningen bedrivs. Att befinna sig i utbildning innebär på så sätt att befinna sig i ett rum med ett ständigt närvarande krav på att upprätthålla en balans mellan den enskilde och kollektivet, samhället och individen. Den situation som utbildningen står inför är alltså den paradoxala situation som innebär att det man som deltagare i utbildningen har gemensamt är att man är olika. Inget nytt säger någon, men det nya är i så fall att varje individ och grupp av individer mer än förr förväntar sig rätten och möjligheten att hävda sin identitet och unika person – i ett samhälle. Det är lätt att här påminna sig Hannah Arendts centrala budskap i liknelsen

av det offentliga rummet som en situation där människor samlats kring ett bord med detta bord som ett yttersta kännetecken på det som både förenar och skiljer dem åt. De handlingar som utförs i utbildningens offentliga rum har en sådan dubbel uppgift att både förena och skilja de deltagande åt genom socialisation och individuation, och att därmed bidra både till samhällets och till personens tillkomst.

Balansen mellan att i utbildningen verka för social ordning och personlig frihet har ytterligare komplicerats genom det moderna samhällets utveckling till ett samhälle bortom nationen. De en gång historiskt framväxta värdena och vanorna upplöses nu i ett samröre med allt det som en gång var fjärran och bortom det egna. Det kommunikativa problem som utbildningen står inför i en sådan situation är ett politiskt problem. Det är politiskt såtillvida att det i utbildningen handlar om att uppnå trovärdighet och tillit inför utbildningen som institution – en institution som är inordnad i kulturellt och etniskt grundade särintressen där just kulturell identitet tenderar att dominera över andra bestämmningar av personen. Det partikulära hänsynstagandet till skillnader mellan människor sätts på så sätt i rörelse i

Touraine, Alain (2003): *Kan vi leva tillsammans? Jämlika och olika*. Göteborg: Daidalos.

en utbildning som historiskt sett snarare strävat efter det universella och allmängiltiga. Denna universalitet är idag inordnad i en globaliserad marknadsekonomi. Det överhängande problemet för utbildningen är i en sådan situation, för att följa ett huvudtema i den bok som är föremål för min recension, att klyftan ökar mellan en globaliserad ekonomi och kulturbestämda identiteter som sluter sig kring sig själva.

Det är nu några år sedan Alain Touraine's "Pourrions-nous vivre ensemble? Égaux et différents" publicerades på svenska med översättningen *Kan vi leva tillsammans? Jämlika och olika* (Daidalos 2003)¹. Det finns all anledning för den utbildningspolitiskt intresserade att ta del av Touraines analys av det samtida europeiska samhället. I boken återfinns flera dramatiska iakttagelser av en politisk verklighet som är lätt att känna igen. Framställningen sker med en retorik som vi i det nordiska kultursamfundet kanske inte är helt invanda med men som ändå ger åtminstone mig ett förtroende för den bakomliggande akademiska seriositeten. Touraine balanserar sin text i ett vetenskapsområde som förutom sina teoretiska och filosofiska referenser också ges en politisk, analytiskt sett välgörande udd – exempelvis då han formulerar modernitetens kris och omvandling som att

vårt sociala trygghetssystem är hotat, men framför allt upplever vi ett oroande politiskt tomrum som inte kan utfyllas av appellerna från de välgörenhetsorganisationer som har intagit filantropernas plats på ruinerna av den sociala integrationspolitiken (s 67).

Då författaren med detta utrop i bakgrunden också ställer frågan "är vi inte i själva verket fångna mellan finansmännens kalkyler och ayatollornas *fatwan*" förstår man som läsare kanske inte omedelbart att detta är en retorik som innebär kritik men inte uppgivenhet.

Att Touraine mycket tydligt boken igenom tar sin utgångspunkt i att världen och samhället inte längre utgörs av fasta, förtroendeingivande institutioner utan snarare av marknader, gemenskaper och individer förhindrar honom inte att i sina analyser samtidigt argumentera för just behovet av stärkta institutioner – men då utifrån ett grundläggande krav också på stärkta subjekt. Bokens centrala mening framstår mot den bakgrunden som ett försök att finna en ny sorts kombination mellan instrumentell rationalitet och moralisk individualism eller som en formulering lyder:

en önskan om att återbilda det sociala och politiska fältet genom att finna vägen för en kommunikation mellan instrumentalitetens värld och identitetens (s 76).

Detta behov uppstår i en situation där sambanden mellan samhälle, kultur och personlighet inte längre hänger samman som den enhet man inom samhällsvetenskapen och samhällsfilosofin traditionellt tänkt sig. Konflikten mellan en global ekonomi och par-

1. Kajsa Öberg Lindstens översättning gör det möjligt att läsa en förhållandevis lång text med bibehållen god rytm och ett väl avvägt språk som pendlar mellan filosofi, vetenskap och politik – en konst i sig.

tikulära kulturer innebär i denna analys att det sociala handlandet trängs in mellan två starka krafter som reducerar subjektet till att endast vara ett objekt. Denna kritik kan förvisso liknas vid i stort sett vilken ideologikritisk utsaga som helst med betoning på alienation, om det inte vore för Touraines förmåga att samtidigt föra en diskussion om hur synen på det handlande subjektet kan undvika att bli en reduktionistisk syn. Hans argumenterande för ett starkt subjekt är något nytt i meningen av att vara genomarbetat utifrån en kritisk ideologianalys som överskrider de begränsningar som ligger i en strukturalistisk teori om samhälle och individ.

Det ligger nära till hands att se delar av Touraines framföranden som ett gott bidrag till en mer klassisk Frankfurt-baserad ideologikritik – en text på en utmanande postmodernitets villkor som rimligen inte kan avfärdas som en ism – ens utifrån den upprepade betoningen av subjektets närvaro. Inte minst intressant är detta sett i ljuset av den franska utbildningssociologins tradition att placera subjektet närmast som ett offer för de omständigheter som benämns samhälle. Ta till exempel Touraines, som jag uppfattar det, kritiska blinkande till historien och det franska sociologikollegiet då han säger att

om arbetarklassen endast definieras som ett proletariat, och inte som en grupp som utför manuellt lönearbete – det vill säga om den bara definieras genom sin underprivilegierade ställning och inte genom sina positiva insatser – kan den endast tjäna som social resurs för en auktoritär makt (s 54).

Eller då han vägrar att kategorisera innebörden av kultur till något bestämt essentiellt, historiskt orubbligt och istället beskriver kultur som

en förening av olika tekniker för att bruka naturresurser, av olika sätt att integrera individer i ett kollektiv och av referenser till en religiös eller humanistisk uppfattning av subjektet (s 55).

Att avkläda kulturen dess metafysiska karaktär av världsåskådning eller ideologi är i linje med bokens övergripande budskap – att förändring av den sociala och politiska ordningen är möjlig. Frågan är hur?

För den som ser utbildningens politiska dimensioner som i hög grad uppburna av kommunikation och intersubjektivitet i skapandet av identiteter är det en utmaning att ta till sig Touraines relativisering av just intersubjektiv kommunikation som grund för en fungerande socialitet. Jag delar i och för sig hans idé om behovet av stärkta subjekt genom institutionella arrangemang, utbildning och annat, som ger subjektet respekt och stöd i uppbyggnaden av den egna friheten att stå emot de påträngande krafter som ligger i kultur och marknad. Jag delar därmed också hans motiv för ett sådant institutionellt stöd – en utbildning – med sikte på en individuation som har ett politiskt subjekt som mål – ett subjekt som är konkret laddat med realiteter och sociala relationer snarare än ett abstrakt lärande. Jag är också överens med hans idé om subjektivering som en sorts kraft till egen handling där subjektet är skilt från individens självbespeglning och privata idealbild. Men jag kan inte fullt be-

gripa innebörden när han säger att begreppet ”vi”, det vill säga referensen till en grupp eller institution –

är på tillbakagång och lämnar plats för den relation som vi genom våra relationer till andra har till oss själva (s 114).

Jo, jag kan se detta som en identitetsfilosofisk utgångspunkt men då (fortfarande) grundad i en intersubjektiv relation som överstiger det egna jaget som slutpunkt (vilket ju Touraine här antyder i formuleringen ”den relation som vi genom våra relationer till andra har till oss själva”). Men jag ska istället för att här kritisera Touraine på denna punkt försöka begripa honom på hans egna argument och villkor. Omtag alltså.

En av de huvudteser som drivs boken igenom är behovet av en utbildning, en skola som förmår att skapa personer och medborgare som kan stå emot både den kapitalistiska marknadens globalisering och de kommunitära samhällenas partikularisering. Touraine menar, som vi sett, att båda dessa rörelser i samtiden hindrar individens frihet och att det, med författarens formulering, behövs en subjektets skola som motkraft. En sådan skola har till uppgift att bidra till rekonstruktionen av det personliga och kollektiva livet. Men motivet till en subjektets skola uttrycks också i termer av att det personliga subjektet, precis som kommunikationen mellan olika subjekt, behöver ett institutionellt skydd. Jaget, menar Touraine, antingen dränks i masskulturen eller stängs inne i en auktoritär gemenskap, och den splittring och identitetsförlust som detta innebär har utbildningen att motverka.

Subjektet är här inte en substans, något som finns, utan närmast ett uttryck för en handlingsdisposition hos jaget där handlandets riktning utgörs av ett sökande efter de förutsättningar som gör personen till aktör i sin egen historia.

Alain Touraine (f 1925) tillhör de samtida, jämnåriga sociologer och samhällsfilosofer (Jürgen Habermas, Zygmunt Bauman m fl) som uttryckligen ägnat moderniteten sitt intresse, och som erbjudit oss den erfarne medborgarens blick på en historisk utveckling där relationen mellan stat, samhälle och individ är i fokus. Det är för samtliga dessa tänkare moderniseringsprocessens uppbyggnad av kulturellt betingade mötesplatser som är det överhängande problemet och som behöver rekonditioneras och ses över ifråga om balans mellan individ, stat och samhälle. Samtidigt som upplösningen av de institutionella sammanhangen kan ses som ett av modernitetens självgenererade problem är de institutioner som moderniseringen tillhandahåller också delar av den möjliga, om inte lösningen så, upplösningen av integrationsproblemen. För en sådan uppgift kan vi, menar jag, med Touraine se utbildningen som en plats där moderniseringen fortgår och ges sin form, bryts och ombryts. Den avgörande integreringsfrågan är den mellan rationalitet och moral i en situation där regelverk för centrala delar av skolans verksamhet har ersatts av övergripande propåer om en integrativ process uttryckt som skapandet av gemensamma värdegrunder. Hur kan dessa skapas och upprätthållas? En belysning av den frågan erbjuder Touraine genom sin diskussion om förutsättningarna för en samtidig restaurering av det personliga och kollektiva livet. Vad betyder en kommunikativ intersubjektivitet i denna situation?

Det är för Touraine subjektet och subjektiviteten som står i fokus då han diskuterar under vilka villkor som moderniseringens paradox kan genomlevas – alltså paradoxen i att moderniteten frambringa problemet med en kulturell uppbyggnad (avmodernisering) och att samma moderniseringsprocess söker en kulturell integration. Touraine vill i denna situation överge idén om kulturell integration till förmån för stärkta subjekt. Subjektet presenteras hos Touraine en individ som är aktör gentemot både samhällens tekniskt- och affärslogiskt ordnade strukturer, och den fragmentariserande som avgränsningen av individens tillhörighet till kommunitära gemenskaper innebär. Endast ett sådant subjekt som fått sin styrka genom institutionerna (utbildningen) kan erbjuda samhället en överlevnadsstrategi grundad i hans eller hennes starka relation till sig själv. Igen: vad betyder detta? Touraine menar att en förutsättning för individens framträdelse som subjekt är erkännandet av alla andras likaberättigande. På så sätt är det rimligt att tolka hans efterlysning av ett handlande subjekt som en idé om hur relationen mellan tänkande och handling skapar inte bara subjektets subjektivitet utan i samma andetag också dess socialitet – just utifrån betonandet av *handling* som subjektivitetens uttrycksform (där handling endast, till skillnad från tänkande, har en yttre relation – till den Andre, världen eller samhället, hur man nu väljer att benämna det). Touraines analys liknar på denna punkt till en väsentlig del Hannah Arendts ansträngningar att i sin politiska filosofi kunna betona såväl det gemensamma som det individuella i subjektets handlande. Touraine både

nyttjar och kritiserar Arendts utgångspunkter i ett särskilt kapitel. Jag anser hans kritik missvisande genom att han negligerar hennes grundläggande idé om den gräns mellan tänkande och handling som jag antytt ovan. Men jag vill här framhålla den poäng han gör av Arendts ofta återkommande tema om att det personer gör genom att i tal framträda med sitt jag, sätter spår i människors minnen och medvetanden – förutsatt att den som talar uppehåller sig vid det gemensamma politiska. Man kan, anser jag, låta detta sammanfatta den grund för en specifik identitetspolitik som Touraines bok är ett exempel på. Hans kritik av den kulturellt grundade identitetspolitiken och av kulturbegreppets framträdande plats i politiken i övrigt är relevant återgiven sett mot de pre- och postmoderna politiska villkor som globalisering och kulturella enklaver innebär. Tilltron till utbildning i ett sådant sammanhang – där strukturer tillsammans med traditioner och vanor utgör brytpunkt för människors och institutioners handlingar – denna tilltro sätts på spel i Touraines bok. Men framför allt lyfter den läsarens blick till en stärkt vilja att forcera reproduktionsteoriernas hot, och gör dem till följeslagare i en i övrigt stark argumentation om utbildning som en möjligheternas trovärdiga konst.

Carsten Ljunggren

Carsten Ljunggren är docent i pedagogik vid Örebro universitet, Pedagogiska institutionen, 701 82 Örebro.
E-post: carsten.ljunggren@pi.oru.se

